

International Congresses of Modern Architecture CIAM. Architects, Events and Works through the Lens of Szymon Syrkus (1935-1939)

Keywords: International Congress of Contemporary Architecture CIAM, Szymon Syrkus

Abstract

In 2022, glass negatives taken in 1935-1939 by Szymon Syrkus – one of the leaders of the Polish interwar architectural avant-garde, were found at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. As it was possible to determine, among the approximately eighty surviving negatives, more than twenty document the course and effects of the construction of three residential buildings, which were designed and completed in 1937–1939/1943 in Warsaw in whole or in part by Szymon and Helena Syrkus. A dozen or so photographs were taken in 1938 on the occasion of private, sightseeing and holiday trips of the Syrkus family and friends to Czersk and the vicinity of Kielce. However, the largest collection, comprising about forty negatives, consists largely of photographs published here for the first time, documenting the activities of the International Congress of Modern Architecture (CIAM) in the period of preparations for the Fifth CIAM Congress in Paris, which lasted from 1935 to 1937.

The collection of negatives concerning the activities of CIAM is complemented by individual photographs documenting works of modernist architec-

ture, which S. Syrkus visited in the years 1937–1939 on the occasion of his other official trips abroad. In 1937 he went to Budapest for the first meeting of the so-called Eastern Group of CIAM (CIAM-Ost), bringing together CIAM members from the countries of Central and Eastern Europe, and in the summer of 1939 to Stockholm for the 17th Congress of the International Federation for Housing and Urban Planning (IFHTP).

The article, against the broader background of Szymon Syrkus' activity as a member and activist of CIAM since 1928, discusses documented in his photographs the works of architecture, places and participants of formal and backstage meetings that took place in July 1935 in Amsterdam and in September 1936 in La Sarraz in Switzerland, as part of the work of the so-called CIRPAC, i.e. the International Committee for the Implementation of Problems of Contemporary Architecture (a body of CIAM that brought together members of its board and delegates of individual national groups) and in 1937 during the Fifth Congress of CIAM in Paris, as well as during Syrkus's business trips to Hungary in 1937 and Sweden in 1939. ■

Małgorzata Rozbicka, Prof. Dr. Hab. Eng. in Architecture, head of the Unit of Polish Architecture at the Faculty of Architecture Warsaw University of Technology. Member of the Polish National Committee of ICOMOS. Author of many scientific and research papers, expert analyses and projects in the field of Polish Architecture and the protection of cultural heritage. ORCID: 0000-0003-1311-4835, Contact: malgorzata.rozbicka@pw.edu.pl

Małgorzata Rozbicka

Wydział Architektury, Politechnika Warszawska, Warszawa, Polska

Międzynarodowe Kongresy Architektury Nowoczesnej CIAM. Architekci, wydarzenia i dzieła w obiektywie Szymona Syrkusa (1935-1939)

Słowa kluczowe: Międzynarodowy Kongres Architektury Współczesnej CIAM, Szymon Syrkus

Wprowadzenie

Na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 2022 roku zostały odnalezione negatywy w znaczącej większości dotąd zupełnie nieznanymi fotografiami wykonanych w latach 1935-1939 najpewniej przez Szymona Syrkusa – jednego z liderów polskiej międzywojennej awangardy architektonicznej, od 1928 roku aktywnego działacza Międzynarodowego Kongresu Architektury Nowoczesnej CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne). Jak udało się ustalić, wśród około osiemdziesięciu ocalałych szklanych negatywów ponad dwadzieścia dokumentuje przebieg i efekty budowy trzech budynków mieszkalnych, które w całości lub częściowo przez Szymona i Helenę Syrkusów zostały zaprojektowane i zrealizowane w latach 1937–1939/1943 w Warszawie¹. Kilkanaście fotografii zostało wykonanych w 1938 roku przy okazji prywatnych, krajoznawczych i wakacyjnych wycieczek Syrkusów z rodziną i przyjaciółmi do Czerska i w okolice Kielc. Jednakże najliczniejszy zbiór, obejmujący bowiem około czterdziestu negatywów, tworzą w znacznej części publikowane tu po raz pierwszy fotografie dokumentujące działalność Międzynarodowego Kongresu Architektury Nowoczesnej CIAM w okresie trwających od 1935 do 1937 roku przygotowań do V Kongresu CIAM w Paryżu. Tę część zbioru dopełniają pojedyncze zdjęcia wykonane przez Syrkusa podczas innych jego oficjalnych wyjazdów zagranicznych: w 1937 roku w ramach Grupy Wschodniej CIAM na Węgry i w lecie 1939 roku, jako delegata Polskiego Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej, do Szwecji.

Celem artykułu jest omówienie na szerszym tle działalności Szymona Syrkusa, jako członka i aktywisty CIAM od 1928 roku, zarówno uwiecznionych przez niego fotograficznie w latach 1935-1939 dzieł międzywojennej architektury modernistycznej, jak i miejsc oraz uczestników formalnych i kularowych spotkań CIAM,

które odbywały się w lipcu 1935 roku w Amsterdamie i w roku 1937 podczas obrad V Kongresu CIAM w Paryżu. Ukazano także działalność Syrkusa we wrześniu 1936 roku w La Sarraz w Szwajcarii, jako członka biorącego aktywny udział w pracach tzw. CIRPAC, czyli Międzynarodowego Komitetu Realizacji Problemów Architektury Współczesnej (Comité International pour la Réalisation des Problèmes d'Architecture Contemporaine), to jest organu CIAM skupiającego członków jego zarządu i delegatów poszczególnych grup krajowych oraz rezultat kilku jego oficjalnych podróży w roku 1937 na Węgry (CIAM-Ost) i w 1939 roku do Szwecji.

Działalność Szymona Syrkusa w CIAM w latach 1928-1934

Szymon Syrkus (1893-1964) i Józef Szanajca (1902-1939) zostali w 1928 roku poproszeni przez sekretarza generalnego CIAM Sigfrieda Giediona (1888-1968) o reprezentowanie Polski w tej organizacji, a zarazem o zorganizowanie polskiej grupy CIAM. Było to w lipcu 1928 roku, czyli w dwa tygodnie po podpisaniu inauguracyjnej działalności CIAM tzw. Deklaracji z La Sarraz². Na zaproszenie przewodniczącego CIAM, prof. Karla Mosera (1860-1936), Szymon Syrkus jako oficjalny delegat Polski po raz pierwszy wziął udział w spotkaniu CIRPAC w lutym 1929 roku w Bazylei. W spotkaniu tym, poświęconym głównie opracowaniu programu II Kongresu CIAM we Frankfurcie, uczestniczyli delegaci z dziesięciu krajów europejskich, na czele z Karlem Moserem i Sigfriedem Giedionem³. Warto też wspomnieć, że to właśnie przy okazji wyjazdu do Bazylei Syrkus, razem z towarzyszącą mu żoną Heleną Syrkus (1900-1982), nie tylko poznali osobiście Le Corbusiera (1887-1965), ale też po raz pierwszy na własne oczy zobaczyli kilka jego realizacji, w tym również jeszcze nieukończoną willę Savoye w Poissy⁴.

1. Zachowane na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej dotyczące tych realizacji fotografie Szymona Syrkusa z lat 1938-1939 ukazują: kamienicę Zagajskich i Taumanów przy ul. Złotej 71, dom Heymanów przy ul. Barcickiej 7 i luksusowy budynek mieszkalny Piotra Bergmana przy ul. Belwederskiej 40/42.

2. S. S.: *II Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej*, „Mieszkanie, Dom, Osiedle” (potem „Dom, Osiedle, Mieszkanie”), 1929, nr 6 (2), s. 31-32.

3. H. Syrkus, *Ku idei osiedla społecznego*, Warszawa 1976, s. 75-77.

4. Ibidem, s. 75, 79-83.

W listopadzie tego samego 1929 roku, Szymon Syrkus jako polski delegat, w towarzystwie Józefa Szanajcy jako swego zastępcy, oraz Teodora Toeplitza (1875-1937), który choć nieoficjalnie *de facto* przewodniczył polskiej delegacji, a także żony Heleny⁵, wziął udział w II Kongresie CIAM we Frankfurcie nad Menem. Był to Kongres poświęcony mieszkalnictwu, a w szczególności mieszkaniom najmniejszym i masowej ich produkcji⁶. Polska grupa przedstawiła wówczas projekty wykonane na potrzeby Warszawskiej i Gdyńskiej Spółdzielni Mieszkaniowych oraz Łódzkiej Kolonii Robotniczej na Polesiu Konstantynowskim⁷.

Rok później, w listopadzie 1930 roku, Szymon Syrkus uczestniczył w III Kongresie CIAM w Brukseli⁸, na którym pod kierownictwem Cornelisa van Eesterena (1897-1988) – nowego przewodniczącego CIAM, w oparciu o doświadczenia holenderskie zostały zapoczątkowane prace nad sformułowaniem zasad kształtowania miasta funkcjonalnego⁹. Na Kongresie w Brukseli Syrkus bodaj też po raz pierwszy wystąpił publicznie. W ramach „Dni mieszkania najmniejszego” wygłosił zespołowo przygotowany referat „Le probleme d’habitation en Pologne”, który według jego żony Heleny przez środowisko międzynarodowe został przyjęty bardzo życzliwie¹⁰. Dodajmy, że wtedy też i ona zadebiutowała jako sprawozdawca, prezentując w imieniu architektów z grupy Praesens projekty osiedla Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Rakowcu i plany ośmiokondygnacyjnych budynków mieszkalnych zaprojektowanych dla Syndykatu Polskich Hut Żelaznych przez Stanisława Hempla (1892-1954)¹¹.

W czerwcu 1931 roku Szymon Syrkus wziął udział w berlińskim spotkaniu członków prezydium CIAM i tworzących CIRPAC delegatów dziewiętnastu grup krajowych, na którym były omawiane opracowane przez kierowaną przez Cornelisa van Eesterena grupę holenderską wytyczne i kwestionariusze pt. „Miasto funkcjonalne – studia analityczne”. Materiały, które miały stanowić podstawę do przygotowania graficznie ujednoczonych plansz obrazujących problematykę przebudowy i rozbudowy wybranych 33 miast, które planowano zaprezentować na mającym odbyć się w Moskwie IV Kongresie CIAM¹².

Dodajmy, że to podczas dyskusji prowadzonych w Berlinie po raz pierwszy w łonie CIAM ujawniły się różnice poglądów pomiędzy zwolennikami ograniczenia jego prac do szczegółowych studiów przypadków wybranych miast, co popierali pragmatyczni Holendrzy,

Szwajcarzy i Niemcy, a rzecznikami skoncentrowania badań na wypracowywaniu ogólnej teorii Miasta Funkcjonalnego, za czym optowali Syrkusowie. *Nota bene* z czasem zyskując w tej kwestii poparcie, zarówno ze strony Le Corbusiera i jego współpracowników, jak też Hiszpana Josepa Lluisa Serta (1902-1983) i delegata Jugosławii Ernesta Weissmana (1903-1985)¹³.

Przed 1935 rokiem jedynym ważniejszym wydarzeniem, w którym Szymon i Helena Syrkusowie osobiście nie wzięli udziału był zorganizowany w marcu 1932 roku zjazd CIRPAC w Barcelonie. Było to w owym czasie miejsce działania jednej z najbardziej aktywnych grup krajowych CIAM – kierowanej przez Josepa Lluisa Serta i Josepa Torres Clavé (1906-1939) Grupy Hiszpańskich Artystów i Techników na rzecz Postępu Architektury Współczesnej (GATCPAC)¹⁴.

Kiedy w końcu marca 1933 roku ostatecznie okazało się, że zorganizowanie IV Kongresu w Moskwie nie będzie możliwe, przedstawiciele ścisłego kierownictwa CIAM, w tym Syrkus z żoną, w trybie pilnym w kwietniu spotkali się w Paryżu, gdzie zapadła decyzja, że IV Kongres CIAM odbędzie się w dniach 29 lipca–13 sierpnia 1933 roku, częściowo na pokładzie statku „Patris II” podczas rejsów Marsylia-Pireus i Pireus-Marsylia, a częściowo w Atenach. W tym pamiętnym IV Kongresie wzięło udział piętnaście grup krajowych, w tym polska, złożona z należących do grupy Praesens „architektonicznych” małżeństw: Heleny i Szymona Syrkusów, Barbary i Stanisława Brukalskich oraz Anatoli i Romana Piotrowskich¹⁵.

Syrkus przebieg i rezultaty IV Kongresu detalicznie zrelacjonował na łamach czasopisma „Architektura i Budownictwo”¹⁶, toteż nie będziemy ich tu omawiać. Przypomnijmy jedynie, że polscy delegaci byli na nim bardzo aktywni. Brali udział w pracach czterech z ośmiu Komisji kongresowych oraz w opracowaniu końcowych wniosków i rezolucji¹⁷. Na wystawie przeglądowej planów 33 miast Syrkus zreferował przygotowane przez architektów z grupy Praesens plansze obrazujące: mieszkanie, pracę, wypoczynek i komunikację w granicach Warszawy oraz schemat tych funkcji w obrębie jej regionu¹⁸. W Atenach wygłosił odczyt „Ściana funkcjonalna — doświadczenia lat ostatnich i projekty na rok 1935”. Natomiast Barbara i Stanisław Brukalscy podczas rejsu powrotnego zreferowali kwestie dotyczące mieszkań dla pracowników fizycznych i umysłowych¹⁹.

Kolejne spotkanie CIRPAC odbyło się w maju 1934 roku w londyńskiej siedzibie Królewskiego Instytutu Brytyjskich Architektów (RIBA). Było ono ważne z kilku powodów. Po pierwsze, w obliczu rozwoju sytuacji w ZSRR i hitlerowskich Niemczech, zdecydo-

5. Ibidem, s. 86.

6. S. Syrkus, *II Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej Frankfurt n/Menem*, 24 - 26 października 1929 r., „Dom Osiedle, Mieszkanie”, 1930, nr 2, s.27-30; *Wystawa Architektury we Frankfurcie n/M*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1929, nr 7(3), s. 32.

7. S. Syrkus: *II Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej, Frankfurt nad Menem 24-26 października 1929*, „Mieszkanie, Dom, Osiedle” (potem „Dom, Osiedle, Mieszkanie”), 1929, nr 9 (3), s. 21. Por. też S. Tołwiński, *Wspomnienia 1895-1939*, Warszawa 1970, s. 331-332.

8. S. Syrkus, *III Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej, Bruksela 25—30 XI 1930*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1931, nr 2, s. 24-26.

9. E. Mumford, *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960*, London 2002, s. 59. Por. też H. Syrkus, *Ku idei osiedla ...*, op. cit., s. 122-123.

10. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 108-109.

11. Ibidem, s. 112.

12. Por. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit. s. 61-62 oraz S. Syrkus, *Międzynarodowe Kongresy Architektury Nowoczesnej*, 1931, nr 7, s. 27-28 i H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 130-131.

13. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 64. Por. też H. Syrkus, *Ku idei osiedla...* op. cit., s. 158-159, 179-180.

14. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 66. Por. też H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 132-133.

15. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 134-135.

16. S. Syrkus, *Informacje o IV-ym Międzynarodowym Kongresie Architektury Nowoczesnej*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 8, s. 246-254.

17. Por. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 85.

18. S. Syrkus, *Informacje o IV-ym Międzynarodowym Kongresie...*, op. cit., s. 247. Por. też E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 78.

19. S. Syrkus, *Informacje o IV-ym Międzynarodowym Kongresie...*, op. cit., s. 252-253.

1. Amsterdam (Holandia), spotkanie CIRPAC, czerwiec 1935. Członkowie prezydium obrad plenarnych: **a)** od lewej - sekretarz generalny CIAM Sigfried Gidion oraz wiceprezisi CIAM Victor Bourgeois i Walter Gropius; **b)** od lewej - sekretarz generalny CIAM Sigfried Gidion, prezes CIAM Cornelis van Eesteren, osoba niezidentyfikowana oraz wiceprezisi CIAM, Walter Gropius i Victor Bourgeois (fot. S. Syrkus, źródło: Zbiory Naukowe Zakładu Architektury Polskiej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, dalej cyt. Zb. ZAP WAPW)

2. Amsterdam (Netherlands), CIRPAC meeting, June 1935. Members of the Plenary Bureau: **a)** from left to right - CIAM Secretary General Sigfried Gidion and CIAM Vice-Presidents Victor Bourgeois and Walter Gropius; **b)** from left to right - CIAM Secretary General Sigfried Gidion, CIAM President Cornelis van Eesteren, unidentified person and CIAM Vice-Presidents, Walter Gropius and Victor Bourgeois (photo S. Syrkus, source: Scientific Collection of the Department of Polish Architecture of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, hereinafter referred to as Coll. ZAP WAPW)

wano na nim o przyjęciu przez CIAM nowego, neutralnego stosunku do bieżących wydarzeń politycznych. Po drugie, omówiono program i lokalizację V Kongresu. A po trzecie, po zapoznaniu się z projektem Warszawy Funkcjonalnej autorstwa reprezentujących Polskę Szymona Syrkusa i Jana Olafa Chmielewskiego (1895-1974), a także ze sporządzonym pod kierunkiem reprezentującego Hiszpanię Josepa Lluisa Serta projektem Barcelony, prominentni uczestnicy spotkania podjęli decyzję, że plany urbanistyczne przygotowywane przez grupy krajowe na V Kongres CIAM mają obowiązkowo być rozpatrywane w kontekście ogólnych planów regionalnych²⁰. Co w dużym stopniu było osiągnięciem polskiej delegacji.

Działalność Szymona Syrkusa w okresie przygotowań do V Kongresu CIAM w latach 1935-1937

Spotkanie CIRPAC w Amsterdamie (czerwiec 1935). Pierwsze fotografie z zachowanego na WAPW zbioru zostały wykonane przez Szymona Syrkusa w czerwcu 1935 roku podczas zjazdu CIRPAC w Amsterdamie. Grupą wiodącą i najliczniejszą byli na nim oczywiście związani z CIAM architekci holenderscy. Władze organizacji reprezentowały, uwiecznione na fotografiach Syrkusa podczas obrad plenarnych takie postaci jak: prezes CIAM – Cornelis van Eesteren, jego zastępcy – Walter Gropius (1883-1969), który wygłosił referat wstępny, i Victor Bourgeois (1897-1962) oraz sekretarz generalny – Sigfried Giedion (il. 1). Zdjęcia Syrkusa ukazują też sekretarzy CIRPAC, wśród nich Helenę Syrkus, która będąc nieocenioną

„tłumaczką, redaktorką, maszynistką, korektorką”²¹ już od około 1933 roku stała się swego rodzaju „nieoficjalnym członkiem sekretariatu CIAM”²² (il. 2). Szymon Syrkus uwiecznił także uczestników kulturalnych spotkań, podczas których dyskutowano wówczas m.in. na temat przygotowania publikacji pt. „Miasto Funkcjonalne” oraz miejsca i terminu następnego Kongresu, w tamtym jeszcze czasie planowanego na wiosnę 1936 roku w jakimś niedrogim miejscu gdzieś w Centralnej Europie. Omawiano też jego wiodące tematy, ostatecznie decydując, że będą to cztery zagadnienia:

21. S. Tołwiński, *Wspomnienia...*, op. cit. s. 426.

22. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 80.

1. Amsterdam (Holandia), spotkanie CIRPAC, czerwiec 1935. Sekretarze obrad plenarnych, druga od lewej Helena Syrkus (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

2. Amsterdam (Netherlands), CIRPAC meeting, June 1935. Secretaries of the plenary sessions, second from the left Helena Syrkus (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

20. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 94-95.

3a, b. Amsterdam (Holandia), spotkanie CIRPAC, czerwiec 1935. Delegaci grup krajowych CIAM podczas dyskusji kuluarowych (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

3a, b. Amsterdam (Netherlands), CIRPAC meeting, June 1935. Delegates of CIAM national groups during backstage discussions (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

planowanie regionalne, projektowanie urbanistyczne, reorganizacja zespołów urbanistycznych i prawo budowlane, za których przygotowanie mieli odpowiadać, odpowiednio: Szymon Syrkus, Josep Lluís Sert, Rudolf Steiger (1900-1982) i Wells Coates (1885-1958)²³ (il. 3a, b).

Dla porządku przypomnijmy, że amsterdamskiemu spotkaniu CIRPAC towarzyszyła trwająca od 1 do 23 czerwca, zorganizowana w Muzeum Miejskim Amsterdamu (Stedelijk Museum, Amsterdam), wystawa „Mieszkalnictwo, praca, ruch uliczny i rekreacja we współczesnym mieście”, na której zaprezentowano 32 spośród 33 planów miast amerykańskich i europejskich, w tym Warszawy, które na IV Kongres CIAM w 1933 roku zostały przygotowane w jednolitej skali i grafice przez szesnaście grup krajowych²⁴.

Amsterdamskie spotkanie CIRPAC architektom holenderskim dało też możliwość pokazania ich najnowszych realizacji. Na miejscu w Amsterdamie delegaci odwiedzili między innymi: budynek kina Cineac (1934) i szkołę Montessori (1933-1936), a w trakcie wycieczki studialnej Grand Hotel Gooiland w Hilversum (1934-1935) oraz bloki mieszkalne Paarklaan (1931-1933), galeriowiec Bergpolder (1932-1934) i fabrykę Van Nelle (1925-1931) w Rotterdamie. Ten ostatni obiekt, zaprojektowany jako fragment przyszłego miasta funkcjonalnego przez pracownię Brinkman i Van der Vlugt z udziałem Marta Stama (1899-1986)²⁵ fotograficznie zadokumentował Szymon Syrkus (il. 4).

Cykl negatywów ze spotkania w Amsterdamie kończy fotografia, na której Syrkus uwiecznił scenę pożegnania jego żony Heleny z Ramoną Longas

(1900-1985), towarzyszką życia Josepa Lluisa Serta, oraz z żoną Sigfrieda Giediona Carolą Giedion-Welcker (1893-1979), historyczką sztuki i autorką licznych artykułów na temat współczesnego malarstwa, rzeźby i poezji (il. 5).

Spotkanie CIRPAC na zamku La Sarraz (wrzesień 1936). Kolejny zadokumentowany fotograficznie przez Syrkusa zjazd rozszerzonego CIRPAC-u odbył się we wrześniu 1936 roku w należącym do Helene

4. Amsterdam (Holandia), spotkanie CIRPAC, czerwiec 1935. Delegaci CIAM podczas zwiedzania fabryki Van Nelle w Rotterdamie. Proj. Brinkman i Van der Vlugt z udziałem Marta Stama (1925-1931), (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

4. Amsterdam (Netherlands), CIRPAC meeting, June 1935. CIAM delegates on a tour of the Van Nelle factory in Rotterdam. Design. Brinkman and Van der Vlugt with the participation of Mart Stam (1925-1931), (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

23. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 103.

24. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 140. Por. też E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 99.

25. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 99-101.

5. Amsterdam (Holandia), spotkanie CIRPAC, czerwiec 1935. Od lewej Ramona Longás, Helena Syrkusowa i Carola Giedion-Welcker [?], (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

5. Amsterdam (Netherlands), CIRPAC meeting, June 1935. From left to right: Ramona Longás, Helena Syrkusowa and Carola Giedion-Welcker [?], (photo. S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

de Mandrot (1867-1948) historycznym zamku La Sarraz w Szwajcarii - zamku, w którym przypominamy w czerwcu 1928 roku CIAM się ukonstytuował (il. 6). Przy czym, o ile w jego pierwszym Kongresie wzięło udział zaledwie około dwudziestu architektów z ośmiu krajów²⁶, to w 1936 roku do La Sarraz z jedenastu krajów przyjechało ich już około pięćdziesięciu, na czele z van Eesterenem, Gropiusem i Giedionem. Polskę reprezentowali Szymon i Helena Syrkusowie.

Obrady plenarne, dotyczące głównie programu V Kongresu CIAM, zaplanowanego na lipiec 1937 roku w Paryżu²⁷, toczyły się w udostępnionej przez Helene de Mandrot wielkiej sklepionej zamkowej komnacie, a prace poszczególnych komisji i sekretariatu, w „zaczysznych” alkierzach i ogrodach zamkowych (il. 7). A ponieważ, jak zanotowała Helena Syrkusowa, jesień tamtego roku była wyjątkowo „pogodna i ciepła”, to „najgorętsze dyskusje prowadzono podczas długich przechadzek”²⁸, zarówno wokół, jak i po malowniczej okolicy zamku. Doskonale obrazują to zachowane fotografie Syrkusa. Spośród sfotografowanych we wnętrzach komnat zamkowych uczestników tego spotkania, poza członkami prezydium CIAM, Syrkus uwiecznił też kilku innych jego uczestników. Jest wśród nich Josep Torres Clavé z Barcelony – „niezmordowany, pełen energii i wiary” delegat katalońskiej grupy GATEPAC, który licząc na pomoc kolegów z CIAM w ostatnim dniu obrad CIRPAC przyleciał do La Sarraz

26. K. Frampton, *Foreword*, w: E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. XII.

27. H. i S. S., *Zjazd delegatów Międzynarodowych Kongresów Architektury Nowoczesnej w La Sarraz*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1936, nr 10-11, s. 74-75.

28. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 180.

a

b

6a, b. La Sarraz (Szwajcaria), spotkanie CIRPAC wrzesień 1936. Zamek Helene de Mandrot i jego okolica, (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

6a, b. La Sarraz (Switzerland), CIRPAC meeting, September 1936, Helene de Mandrot Castle and its surroundings, (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

z walczącej Hiszpanii²⁹. Razem z nim Syrkus uwiecznił Holendrów – Marta Stama, „promotora >Nowego Frankfurtu<”, który po kilkuletnim pobycie z Ernstem Mayem (1886-1970) w ZSRR w 1935 roku powrócił do Holandii, a także jego kolegę z Rotterdamu, Benjamina Merkelbacha (1901-1961) oraz Florę Crawford-Steiger (1899-1991), żonę Rudolfa Steigera, szwajcarską architektkę, projektantkę mebli i rzeźbiarkę (il. 8).

Spotkanie Grupy Wschodniej CIAM (CIAM-Ost) w Budapeszcie (styczeń – luty 1937). Kolejne z zachowanych zdjęć zostały wykonane w styczniu 1937 roku podczas pobytu Syrkusów w Budapeszcie na pierwszym spotkaniu regionalnej grupy roboczej nazwanej Grupą Wschodnią (CIAM-Ost), która

29. Ibidem, s. 181-182.

7. La Sarraz (Szwajcaria), spotkanie CIRPAC, wrzesień 1936. **a)** członkowie prezydium podczas obrad plenarnych, od lewej: prezes CIAM Cornelis van Eesteren, sekretarz generalny Sigfried Gidion i wiceprezes Walter Gropius; **b)** sekretarze CIRPAC (po prawej Helena Syrkus), (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

7. La Sarraz (Switzerland), CIRPAC meeting, September 1936. **a)** members of the Bureau in plenary, from left to right: CIAM President Cornelis van Eesteren, Secretary General Sigfried Gidion and Vice-President Walter Gropius; **b)** CIRPAC Secretaries (Helena Syrkus on the right), (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

z inicjatywy architektów czechosłowackich i węgierskich powstała w ramach CIAM na początku 1937 roku. Tworzyli ją członkowie CIAM z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, którzy uznali za konieczne rozwiązanie ściślejszych kontaktów i współpracy w zakresie rozwiązywania problemów szczególnie istotnych dla tej części Europy. Początkowo byli w niej reprezentowani architekci z Węgier, Czechosłowacji, Jugosławii, Austrii i Polski, potem również z Grecji

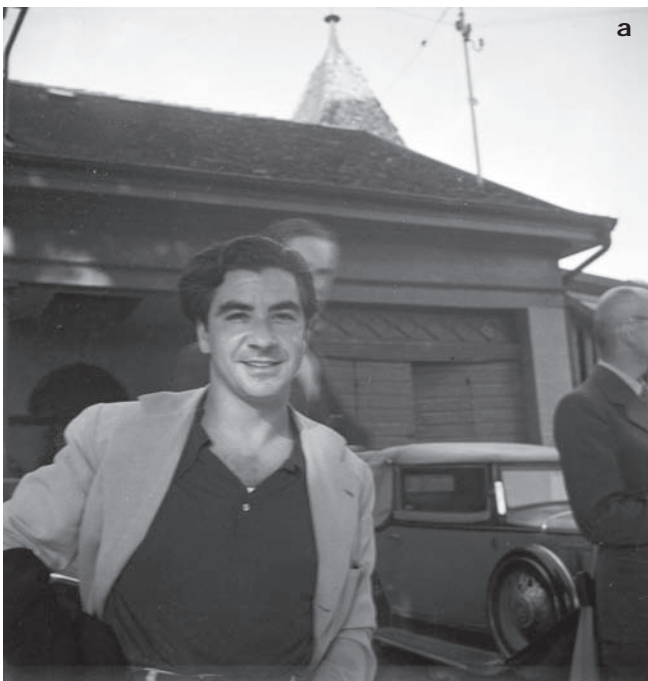
i przypuszczalnie z Rumunii. Na siedzibę Sekretariatu CIAM-Ost został wyznaczony Budapeszt, a na jego szefa Farkas Molnár (1897-1945), węgierski architekt, malarz, eseista i grafik³⁰.

Grupie Wschodniej CIAM, w warunkach coraz bardziej komplikującej się w Europie sytuacji poli-

30. Z działalności organów C.I.A.M.: C.I.R.P.A.C., „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 56. Por. też Bericht über die CIAM-Konferenz in Budapest, „Ter es Forma”, 1937, nr 2-3, s. 58.

8. La Sarraz (Szwajcaria), spotkanie CIRPAC, wrzesień 1936 r. **a)** Josep Torres Clavé; **b)** od lewej: Mart Stam, Josep Torres Clavé, Flora Crawford-Steiger i Benjamin Merkelbach (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

8. La Sarraz (Switzerland), CIRPAC meeting, September 1936. **a)** Josep Torres Clavé; **b)** from left to right: Mart Stam, Josep Torres Clavé, Flora Crawford-Steiger and Benjamin Merkelbach, (photo. S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

9. Budapeszt (Węgry), spotkanie Grupy Wschodniej CIAM (CIAM-Ost), styczeń-luty 1937. a) dzwonnica franciszkańskiego kościoła i klasztoru w dzielnicy Pasarét na wzgórzach Budy, proj. Gyula Rimanóczy (1937); b) delegaci CIAM-Ost zwiedzający niezidentyfikowany budynek mieszkalny (ok. 1937), (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

9. Budapest (Hungary), meeting of the CIAM Eastern Group (CIAM-Ost), January-February 1937. a) the bell tower of a Franciscan church and monastery in the Pasarét district of Buda, design. Gyula Rimanóczy (1937); b) CIAM-Ost delegates visiting an unidentified residential building (ca. 1937). Photo S. Syrkus. (source: Coll. ZAP WAPW)

tycznej, w 1937 roku udało się spotkać zaledwie trzy razy. Pierwsze jej spotkanie odbyło się na przełomie stycznia i lutego w Budapeszcie³¹, drugie na przełomie kwietnia i maja w Czechosłowacji w Brnie i Zlinie, a trzecie i zarazem ostatnie, o którym niewiele wiemy, w czerwcu na greckiej wyspie Mykonos³². Wiemy też, że celem omówienia kwestii dotyczących budownictwa wiejskiego i „agraryzacji” grupa planowała jeszcze raz się spotkać w maju 1938 roku w Atenach³³. Wątpliwe jednak, by do tego doszło.

Wobec zastrzeżeń, jakie w stosunku do inicjatywy utworzenia tzw. CIAM-Ost miało wielu, zwłaszcza francuskich i włoskich członków CIAM, którzy uważali, że działalność tej grupy jest nakierowana nie tyle na kwestie architektoniczno-estetyczne co raczej społeczno-polityczne, w spotkaniu w Budapeszcie, jako swego rodzaju mediator, wziął udział sekretarz generalny CIAM, Sigfried Giedion³⁴. Poza nim byli obecni reprezentanci Węgier, Czechosłowacji, Jugosławii, Austrii i Polski, w osobach małżeństwa Syrkusów³⁵.

Ponieważ w owym czasie - z uwagi na miejscową specyfikę - w kręgu zainteresowań grupy węgierskiej dominowały kwestie związane z reorganizacją zagospodarowania terenów wiejskich i racjonalizacją ich zabudowy³⁶, to właśnie ta problematyka wybrzmiała szczególnie silnie w finalnych wnioskach z budapesz-

kańskiego spotkania. Członkowie grupy CIAM-Ost pragnęli tym zwrócić uwagę pozostałych członków CIAM na fakt, że współczesne planowanie przestrzenne i mieszkaniowe nie powinno dotyczyć tylko rozwiązywania problemów dużych miast, ale także planowania terenów i osad wiejskich, którymi CIRPAC ich zdaniem „powinien również zająć się [...] pilnie i dokładnie”³⁷.

Jak to zwykle bywało przy okazji CIAM-owskich zjazdów, ważnym elementem ich programu było zwiedzanie najnowszych realizacji architektonicznych. Dzięki zachowanym fotografiom Syrkusa wiemy, że uczestnicy budapeszkańskiego spotkania odwiedzili m.in. wzniesiony według projektu Gyula Rimanóczygo (1903-1958) na wzgórzach Budy w dzielnicy Pasarét modernistyczny, franciszkański klasztor i kościół, które wraz z dopełniającym je placem obejmującym dworzec autobusowy i sklepy zostały ukończone w 1937 roku³⁸. Zwiedzili także modernistyczną willę zaprojektowaną w 1936 roku przez Jozsefa Fischera (1901-1995) dla divy operowej Rózsi Walter i jej męża Géza Radó³⁹ oraz wielorodzinny trzypiętrowy budynek mieszkalny, którego na obecnym etapie badań niestety nie udało się zidentyfikować (il. 9).

Spotkanie CIAM-Ost w Brnie i Zlinie (kwiecień – maj 1937). Dla porządku odnotujmy, że Syrkusowie byli też obecni na spotkaniach w Czechosłowacji, które w Brnie i Zlinie odbyły się na przełomie kwietnia i maja 1937 roku. Uczestniczyło w nich w sumie około

31. Protokół Walnego Zgromadzenia Członków P.T.R.M. w dniu 20.IV.1939 r. Program prac P. T. R. M. na rok 1939, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1939, nr 6, s. 39.

32. M. Kohlrausch, *Brokers of Modernity: East Central Europe and the Rise of Modernist Architecture 1910-1950*, Louven, 2019, s. 115.

33. *Z działalności organów...*, op. cit., s. 56.

34. M. Kohlrausch, *Brokers of Modernity...*, op. cit., s. 118.

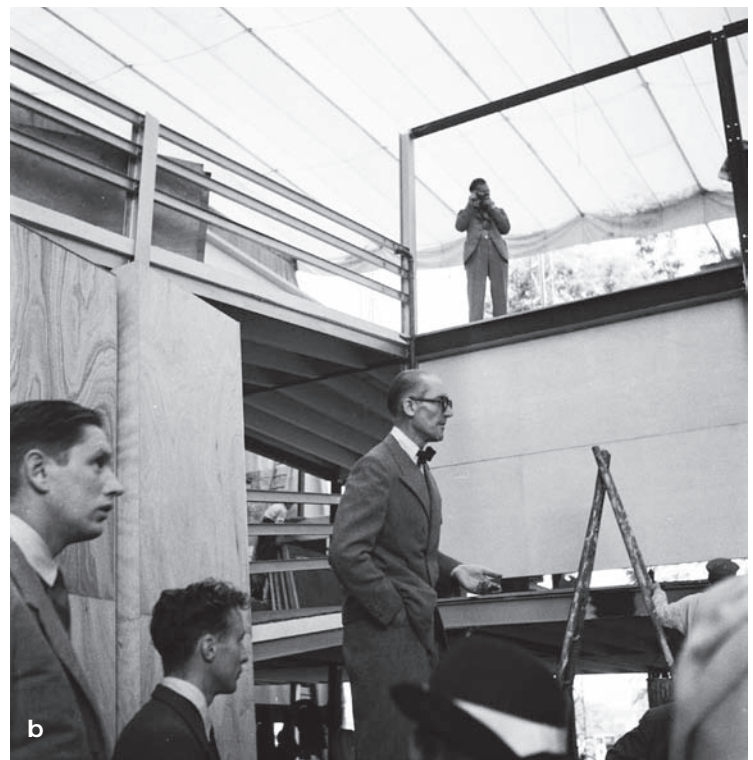
35. *Cirpac-konferencja Budapeszt*, „Ter es Forma”, 1937, nr 2-3, s. 48.

36. *Z działalności organów C.I.A.M.: Grupa Węgierska*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 69-70.

37. *Bericht über die CIAM-Konferenz in Budapest*, „Ter es Forma”, 1937, nr 2-3, s. 58.

38. <https://funzine.hu/en/2019/06/30/goodapest-en-2/budapest-uncovered-bauhaus-in-budapest/> [dostęp 15.05.2023].

39. <https://www.offbeatbudapest.com/budapest-city-guide/best-architecture-highlights/> [dostęp 10.05.2023].

10. Paryż (Francja), V Kongres CIAM, czerwiec-lipiec 1937. Pawilon Nowych Czasów. a) widok fragmentu ekspozycji; b) Le Corbusier prezentujący wystawę, (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

10. Paris (France), Fifth CIAM Congress, June-July 1937. Pavilion of New Times. a) view of a fragment of the exhibition; b) Le Corbusier presenting the exhibition, (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

siedemnastu delegatów, wśród nich Helene de Mandrot⁴⁰. I choć w omawianym zbiorze nie zachowały się dokumentujące je fotografie, wspomnijmy, że czechosłowackim gospodarzom, wśród których byli twórcy już wtedy „znanych na całym świecie” modernistycznych budynków w Brnie i Zlinie (m.in. Bohuslav Fuchs, Jindrich Kumposta i Josef Polášek), tym jednak razem szczególnie zależało na zaprezentowaniu ich dorobku na polu „urbanizmu” i planowania regionalnego. A konkretnie planów regionalnych Zlina i Hodonina oraz okręgów górskich⁴¹, które ich zdaniem w szczególności wymagały koordynacji i transgranicznej współpracy planistycznej pomiędzy Czechosłowacją, Węgrami i Polską⁴².

V Kongres CIAM w Paryżu (czerwiec – lipiec 1937). Kolejne wydarzenie zadokumentowane fotograficznie przez S. Syrkusa to V Kongres CIAM w Paryżu⁴³, który według H. Syrkusowej „stanowił apogeum działalności CIAM”⁴⁴. Kongres ten odbył się na przełomie czerwca i lipca 1937 roku w sali IENA udostępnionej CIAM przez Zarząd trwającej od maja w Paryżu Wystawy Światowej „Sztuka i Technika”. Dodajmy, że w Paryżu niemal równolegle, od 28 czerwca do 5 lipca, odbywał się też IV Międzynarodowy Zjazd Architektów⁴⁵, a od 5 do 13 lipca obradował zjednoczeniowy Kongres Międzynarodowej Federacji dla Spraw Mieszkaniowych i Budowy Miast (International

Federation for Housing and Town Planning – IFHTP)⁴⁶, w którym uczestniczyło około tysiąca delegatów, w tym wielu z Polski, wśród nich reprezentanci Polskiego Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej (PTRM).

W V Kongresie CIAM, poświęconym „problematyce mieszkań i wczasów w szerokim zasięgu miast i ich regionów ze szczególnym uwzględnieniem wsi” (Logis et Loisirs: Villes et campagne)⁴⁷, z ramienia grupy polskiej uczestniczyli Stanisław Tołwiński (1895-1969), Helena oraz Szymon Syrkus, który wygłosił jeden z czterech programowych referatów „Zastosowanie zasad ogólnych do regionów wsi”, uzupełniony wystąpieniem francuskiego rolnika Norberta Bèzarda pt. „Urbanizm wiejski”.

Niewątpliwą atrakcją V Kongresu CIAM stanowił zaprojektowany przez Le Corbusiera, ulokowany na „dodatkowym terenie Expo u Porte Maillot”⁴⁸, Pawilon Nowych Czasów (Le Pavillon des Temps Nouveaux) – to jest *de facto* skromny, ale na swój sposób ponoć wyjątkowy namiot, w którym według koncepcji Le Corbusiera został zaprezentowany „ogromny materiał fotograficzny, rysunków i tekstów”⁴⁹, zdaniem S. Tołwińskiego prezentujący nie tylko architekturę i urbanistykę, ale przede wszystkim „mit społeczny Nowych Czasów”⁵⁰ (il. 10a).

40. Por. P. Ritook, A. A. Sebestyen, *Communicating "space and form": The history and impact of the journal Tér és Forma as the Hungarian pipeline of Modernism*, "Docomomo Journal" 59, 2018, nr 2, s. 23.

41. Z działalności organów C.I.A.M.: Grupa Czechosłowacka, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 60.

42. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 185.

43. V Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej w Paryżu. Przebieg Kongresu - Rezolucje, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 9.

44. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 185.

45. M. Leykam, *Przebieg dwóch kongresów*, „Komunikat SARP”, 1937, z. 9, s. 4-6.

46. *Sprawa połączenia międzynarodowych organizacji mieszkaniowych*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1937, nr 9-10, s. 50. Por. też *Międzynarodowy Kongres Mieszkaniowy i Urbanistyczny w Paryżu w dniach od 5 do 13 lipca 1937 r.*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1937, nr 2-3, s. 36-37 i M. Leykam, *Przebieg...*, op. cit., s. 4-6.

47. Syrkus H., *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 182.

48. N. G. Hahl, *Rozmowa z Le Corbusierem*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 45.

49. N. G. Hahl, *Rozmowa...*, op. cit., s. 46. Por. też S. Tołwiński, *Pawilon Nowych Czasów na Wystawie Światowej w Paryżu, 1937*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 43-44 i *Pawilon Nowych Czasów*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 49-55.

50. S. Tołwiński, *Pawilon Nowych Czasów...*, op. cit., s. 43.

11. Paryż (Francja), V Kongres CIAM, czerwiec-lipiec 1937. Uczestnicy V Kongresu CIAM wypoczywający „nad brzegami Marny”. a) Le Corbusier; b) od lewej: Carola Giedion-Welcker [?], Helene de Mandrot, Le Corbusier, (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

11. Paris (France), Fifth CIAM Congress, June-July 1937. Participants of the Fifth CIAM Congress resting "on the banks of the Marne". a) Le Corbusier; b) from the left: Carola Giedion-Welcker [?], Helene de Mandrot, Le Corbusier, (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

Polscy delegaci po pawilonie „Nowych Czasów” zostali oprowadzeni osobiście przez Le Corbusiera⁵¹. Być może przy tej właśnie okazji zostały wykonane przez S. Syrkusa zachowane na WAPW fotografie. Wśród nich cztery zdjęcia przemawiającego Le Corbusiera, którego „żywe słowo”, jak twierdziła H. Syrkusowa miało magiczną siłę – „u jednych znajdowało bezapelacyjną aprobatę, innym dawało impuls do ostrej polemiki. Ale nie można było słuchać jego przemówień obojętnie”⁵² (il.10b). Le Corbusier był bowiem według S. Tołwińskiego „niestychanie sugestywny, mądry, zdający sobie sprawę z możliwości nowoczesnej techniki, jej rewolucyjnego charakteru, otwierającego drogę do przebudowy całego otoczenia człowieka”⁵³. W ramach prezentowanej części zbioru zachowały się też fotografie zrobione prawdopodobnie podczas dyskusji i spotkań uczestników Kongresu „na świeżym, wiosennym powietrzu nad brzegami Marny w okolicach miasta”. Widzimy na nich zrelaksowanego Le Corbusiera i, kilkakrotnie już tu wspomnianą, Helene de Mandrot – swego rodzaju ducha opiekuńczego CIAM. Kobieta o artystycznym wykształceniu, która odziedziczyła po mężu w 1920 roku znaczny majątek, w tym wspomniany zamek La Sarraz, bardzo ofiarnie wspierała działalność CIAM aż po rok 1939⁵⁴ (il. 11).

17 Kongres Międzynarodowej Federacji dla Spraw Mieszkaniowych i Urbanistycznych IFHTP w Sztokholmie (lipiec 1939). Ostatnie z zachowanych fotografii dokumentujących działalność organizacyj-

ną Szymona Syrkusa pochodzą z 1939 roku. Dotyczą jego wyjazdu razem ze Stanisławem Tołwińskim i Juliuszem Żakowskim (1893-1970) jako delegatami Polskiego Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej na odbywający się w lipcu w Sztokholmie 17 Kongres Międzynarodowej Federacji dla Spraw Mieszkaniowych i Urbanistycznych (IFHTP)⁵⁵ – wspomnianej już wyżej organizacji do niedawna w badaniach międzywojennego modernizmu niesprawiedliwie niedocenianej. Obecnie jednak coraz częściej postrzeganej jako *de facto* najważniejsza i najbardziej wpływowa w okresie międzywojennym platforma ponadnarodowego dyskursu i upowszechniania nowych koncepcji w zakresie architektury mieszkaniowej i kultury urbanistycznej, której program dla początni CIAM nierzadko miał ponoć stanowić inspirujący wzór⁵⁶.

W związku z 17 Kongresem IFHTP w Sztokholmie, na którym miały być omawiane m.in. takie zagadnienia jak decentralizacja, polityka mieszkaniowa i planowanie regionalne⁵⁷, PTRM już na wiosnę 1939 roku opracowało i wysłało jego organizatorom odpowiedzi na kwestionariusze w sprawie „Organizacji planów regionalnych” oraz „Komunikacji lokalnej”. Planowało też przygotować inne wymagane sprawozdania i tzw. głosy w dyskusji⁵⁸.

Wiele wskazuje jednak na to, że delegaci PTRM, a przynajmniej należący do CIAM Szymon Syrkus

55. Por. *Protokół Walnego Zgromadzenia Członków P.T.R.M. w dniu 20.IV.1939 r. Program prac P. T. R. M. na rok 1939*, „Dom Osiedle Mieszkanie” 1939, nr 6, s. 39.

56. Por. m. in. M. Geertse, *Cross-Border Country Planning Dialogue in Interwar Europe*, „SAGE Open”, 2015, nr 5(3), s. 2.

57. M. C. García González, S. Guerrero, *The National Federation of Town Planning and Housing 1939–1954: A Network for Town Planners and Architects in Franco's Spain*, „Journal of Urban History”, vol. 40, 2014, nr 6, bns.

58. *Protokół Walnego Zgromadzenia...*, op. cit., s. 33, 39.

51. S. Tołwiński, *Wspomnienia...*, op. cit. s. 428.

52. H. Syrkus, *Ku idei osiedla...*, op. cit., s. 66.

53. S. Tołwiński, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 422.

54. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 130.

12a, b. Sztokholm (Szwecja), Kongres Międzynarodowej Federacji dla Spraw Mieszkaniowych i Urbanistycznych (IFHTP), lipiec 1939. Niezidentyfikowany budynek mieszkalny w Visby [?], (fot. S. Syrkus, źródło: Zb. ZAP WAPW)

12a, b. Stockholm (Sweden), Congress of the International Federation for Housing and Urban Planning (IFHTP), July 1939. Unidentified apartment building in Visby [?], (photo S. Syrkus, source: Coll. ZAP WAPW)

i Stanisław Tołwiński, swój udział w Kongresie sztokholmskim, na który w sumie zarejestrowało się około tysiąca delegatów⁵⁹, zamierzali jednak potraktować czysto formalnie. Pomimo, że zgłosili na niego referat⁶⁰, to - jak Syrkus pisał do przewodniczącego CIAM van Eesterena - pobyt w Szwecji obaj z Tołwińskim planowali poświęcić „raczej na praktyczne studiowanie istotnych dla nas kwestii niż na posiedzenia”, a poza tym na realizację zadań powierzonych im przez CIAM, odnośnie których obaj byli „gotowi zrobić wszystko [...] by je wykonać”⁶¹.

Ostatecznie, z wyjazdu do Szwecji, zwłaszcza w zakresie propagowania „prawdziwej pracy CIAM”, Syrkus był bardzo zadowolony. Jak twierdził, z pomocą osiadłego w Szwecji od 1938 roku Węgra Freda Forbáta (1897-1972), udało mu się bowiem wespół z Tołwińskim ostatecznie przezwyciężyć panującą tam wobec CIAM „niekorzystną atmosferę”, a nawet nakłonić Szwedów do zorganizowania „u nich w kraju” następnego spotkania CIAM⁶².

Na obecnym etapie badań niestety nie wiemy, które szwedzkie osiedla mieszkaniowe delegacji PTRM zwiedzili w ramach wycieczek kongresowych i indywidualnych. W odnalezionym na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej zbiorze zachowały się bowiem tylko negatywy ukazujące modernistyczny, bliżej nie zidentyfikowany pięciokondygnacyjny budynek mieszkalny, opisany jako Visby (Gotlandia?) (il. 12).

Podczas gdy Syrkus z Tołwińskim bawili w Szwecji, a potem w drodze powrotnej do Warszawy zwiedzili „osiągnięcia nowoczesnej urbanistyki i architektury”⁶³ w Finlandii, a także Tallin i Wilno, równolegle w Zurichu, w atmosferze narastającego strachu przed wojną, odbywało się spotkanie CIRPAC poświęcone finalizacji przygotowań do VI Kongresu CIAM zaplanowanego na 12–16 września 1939 roku w Liege – kongresu, który jak wiemy w związku z wybuchem II wojny światowej w tym terminie niestety już nie mógł się odbyć⁶⁴.

Uwagi końcowe

Omówione powyżej aktywności Szymona Syrkusa, jako czynnego od 1928 roku działacza i przedstawiciela polskiej międzywojennej awangardy architektonicznej w CIAM przerwał wybuch II wojny światowej. W roku 1942 architekt został aresztowany i osadzony

59. M. Geertse, *Defining the universal city. The International Federation for Housing and Town Planning and transnational planning dialogue 1913-1945*, Globe 2015, s. 172.

60. S. Tołwiński, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 471.

61. Por. *List Heleny i Szymona Syrkusów do Friedy Fluck i Cornelisa van Eesterena z dnia 30. czerwca 1939 r.*, w: *Archipelag CIAM. Listy Heleny Syrkus, A. Kędziorek, K. Uchowicz, M. Wirkus* (red.), Warszawa 2019, s. 94-97.

62. Por. *List Heleny i Szymona Syrkusów do Friedy Fluck i Cornelisa van Eesterena z dnia 1 sierpnia 1939 r.*, w: *Archipelag CIAM. Listy Heleny Syrkus*, op. cit. s. 104-105.

63. S. Tołwiński, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 472.

64. E. Mumford, *The CIAM Discourse...*, op. cit., s. 168-169.

w niemieckim obozie koncentracyjnym w Auschwitz. Z niewoli powrócił do Warszawy w sierpniu 1945 roku i od razu zaangażował się w odbudowę stolicy oraz realizację nowych osiedli mieszkaniowych (il. 13). Jako polski delegat CIAM po raz pierwszy po wojnie, a zarazem jak się wydaje po raz ostatni, Syrkus w maju 1947 roku wziął udział w spotkaniu przygotowawczym CIRPAC w Zurichu poświęconym organizacji, odwołanego we wrześniu 1939 roku VI Kongresu CIAM, teraz zaplanowanego na wrzesień 1947 roku w Bridgewater w Wielkiej Brytanii⁶⁵. W trakcie tego spotkania zapadła też decyzja o powierzeniu funkcji wiceprezesa CIAM jego żonie Helenie Syrkus⁶⁶, która aż po rok 1954, kiedy zrezygnowała z tej funkcji, zaczęła reprezentować środowisko polskich architektów na forum CIAM już jednoosobowo, bez udziału męża, Szymona Syrkusa.

13. Warszawa (Polska). Szymon Syrkus na tle ruin Rynku Starego Miasta (1945 ?). (źródło: Zb. ZAP WAPW)

13. Warsaw (Poland). Szymon Syrkus against the background of the ruins of the Old Town Square (1945 ?). (source: Coll. ZAP WAPW)

65. Ibidem.

66. Ibidem, s. 173.

Bibliografia

- V Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej w Paryżu. Przebieg Kongresu — Rezolucje, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 9-11
 - Archipelag CIAM. Listy Heleny Syrkus, A. Kędziorek, K. Uchowicz, M. Wirkus (redaktorzy), Warszawa 2019
 - Bericht über die CIAM-Konferenz in Budapest, „Ter es Forma”, 1937, nr 2-3, s. 58
 - Cirpac-konferencia Budapesten, „Ter es Forma”, 1937, nr 2-3, s. 48
 - Frampton K., Foreword, [w:] Mumford Eric, *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960*, London 2002, s. XII-XV
 - García González M. C., Guerrero S., *The National Federation of Town Planning and Housing, 1939-1954: A Network for Town Planners and Architects in Franco's Spain*, „Journal of Urban History”, vol. 40, 2014, nr 6, 1094-1122
 - Geertse M., *Cross-Border Country Planning Dialogue in Interwar Europe*, „SAGE Open”, 2015, nr 5(3), s. 1-12
 - Geertse M., *Defining the universal city. The International Federation for Housing and Town Planning and transnational planning dialogue 1913-1945*, Globe 2015
 - H. i S. S., Zjazd delegatów Międzynarodowych Kongresów Architektury Nowoczesnej w La Sarraz, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1936, z. 10-11, s. 74-75
 - Hahl N. G., *Rozmowa z Le Corbusierem*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 45-46
 - Kohlrusch M., *Brokers of Modernity: East Central Europe and the Rise of Modernist Architecture 1910-1950*, Louven, 2019
 - Leykam M., *Przebieg dwóch kongresów*, „Komunikat SARP”, 1937, z. 9, s. 4-6
 - Międzynarodowy Kongres Mieszkaniowy i Urbanistyczny w Paryżu w dniach od 5 do 13 lipca 1937 r., „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1937, nr 2-3, s. 36-37
 - Mumford E., *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960*, London, 2002
 - Pawilon Nowych Czasów, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 49-55
 - Protokół Walnego Zgromadzenia Członków P.T.R.M. w dniu 20.IV.1939 r., „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1939, nr 6, s. 31-39.
 - Ritook P., Sebestyen A. A., *Communicating "space and form": The history and impact of the journal Tér és Forma as the Hungarian pipeline of Modernism*, „Docomomo Journal” 59, 2018, nr 2, s. 19-25
 - S. S., II Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej, „Mieszkanie, Dom, Osiedle”, 1929, nr 6 (2), s. 31-32
 - Sprawa połączenia międzynarodowych organizacji mieszkaniowych, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1937, nr 9-10, s. 50
 - Syrkus H., *Ku idei osiedla społecznego*, PWN, Warszawa 1976
 - Syrkus S., II Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej. Frankfurt nad Menem 24-26 października 1929, „Mieszkanie, Dom, Osiedle”, 1929, nr 9 (3), s. 16-21
 - Syrkus S., II Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej Frankfurt n/Menem, 24 - 26 października 1929 r., „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1930, z. 2, s. 27-30
 - Syrkus S., III Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej, Bruksela 25-30 XI 1930, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1931, nr 2, s. 24-26
 - Syrkus S., Międzynarodowe Kongresy Architektury Nowoczesnej, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1931 nr 7 s. 27-28
 - Syrkusowie H. i S., *Dziesięć lat pracy Międzynarodowych Kongresów Architektury Nowoczesnej*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 2-8
 - Syrkus S., *Informacje o IV-ym Międzynarodowym Kongresie Architektury Nowoczesnej*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 8, s. 246-254
 - Tołwiński S., *Pawilon Nowych Czasów na Wystawie Światowej w Paryżu, 1937*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 43-44
 - Tołwiński S., *Wspomnienia 1895-1939*, PWN Warszawa 1970.
 - *Wystawa Architektury we Frankfurcie n/M*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1929, nr 7(3), s. 32
 - *Z działalności organów C. I. A. M.*, „Dom, Osiedle, Mieszkanie”, 1938, nr 6-7, s. 56 -70
- Strony internetowe**
- <https://funzine.hu/en/2019/06/30/goodapest-en-2/budapest-uncovered-bauhaus-in-budapest/> [dostęp 15.05.2023]
 - <https://www.offbeatbudapest.com/budapest-city-guide/best-architecture-highlights/> [dostęp 10.05.2023]

Małgorzata Rozbicka, prof. dr hab. inż. arch., kierownik Zakładu Architektury Polskiej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, członek PKN ICOMOS. Autorka wielu publikacji naukowych i ekspertyz z zakresu historii i badań architektury polskiej oraz ochrony dziedzictwa kulturowego. Nr ORCID: 0000-0003-1311-4835. Kontakt: malgorzata.rozbicka@pw.edu.pl